

STADSHOLMEN

IRIS 14

Västerlånggatan 37, Prästgatan 36

GAMLA STAN

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

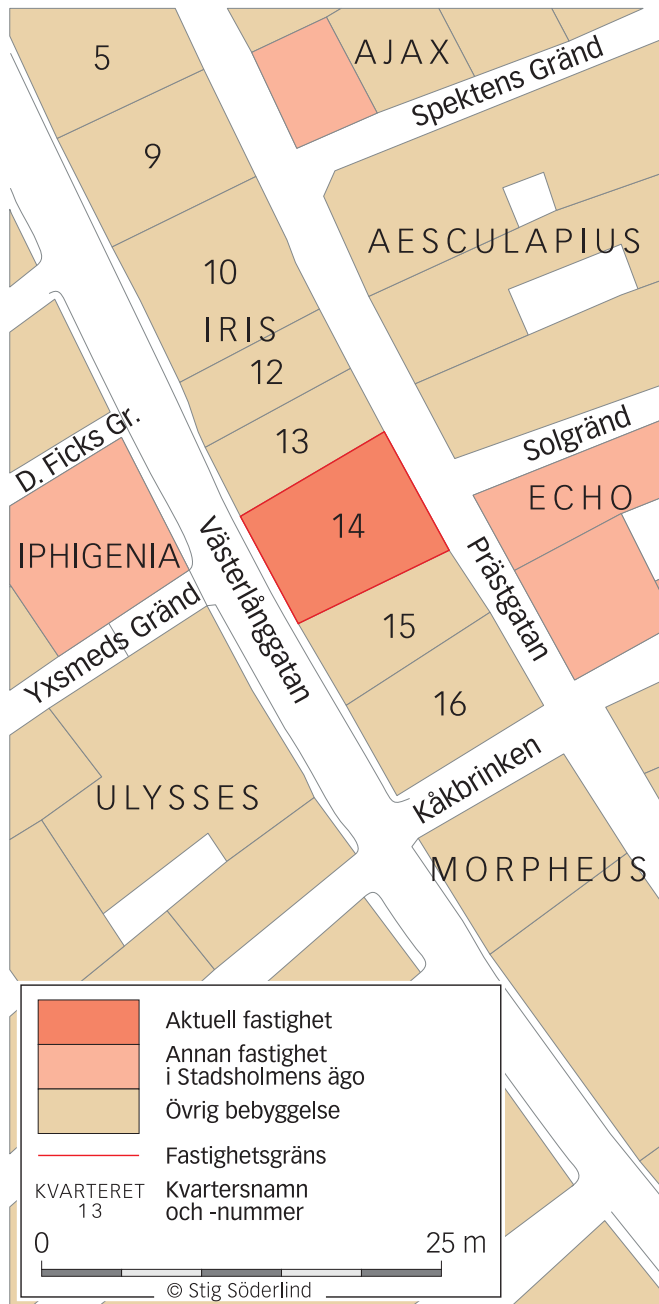
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsammans med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

FASADEN MOT VÄSTERLÅNGGATAN.
FOTO J. MALMBERG

Byggnaden har anor från medeltiden, och en stor del medeltida murar finns kvar ännu i dag. Fastigheten ligger också där den äldsta stadsmuren en gång låg, vilket innebär att delar av denna kan finnas i huset.

Sin nuvarande höjd och takform fick byggnaden under 1700-talet. Exteriören har, trots förändringar under 1900-talet, ett ålderdomligt utseende som bidrar till Gamla stans särpräglade miljö.

Invändigt finns inredningsdetaljer bevarade främst från 1860- och 1940-talens ombyggnader. Båda periodernas bidrag är typiska för sin tid och utförda med hög kvalitet. Huset fick redan på 1860-talet avlopp samt gas- och vattenledningar vilket var framsynt och modernt för sin tid. Detta gör byggnaden intressant även i ett kommunaltekniskt perspektiv.

Iris 14 är en del av Gamla stans unika och omistliga bebyggelse och speglar olika tiders byggnads- och bostadsideal. Fastigheten är blåvärderad enligt

Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Under flera hundra år var Gamla stan Stockholms centrum. Medeltidens bebyggelse bestod av hus i trä eller tegel, ofta med torvtak. Till husen fanns många gånger källare med väggar av natursten och tegelvalv eller bjälktak. Tegelhusens fasader var inte putsade och kunde ha dekor i form av blinderingar, formtegel eller mönstermurning. Den medeltida, oregelbundna stadsplanen är ännu i dag mycket väl bevarad och många hus har i hög utsträckning kvar medeltida

FASADEN MOT PRÄSTGATAN. FOTO J. MALMBERG.

murverk bakom senare tiders fasadutformningar och inredningar.

Det expansiva 1600-talet, när Sverige utvecklades till en stormakt, gav en annan prägel åt staden med flera nybyggen men också modernisering av de äldre husen. Byggnaderna fick stora vindar i flera våningar med höga, branta tak och ofta en dekorativ fasadutsmückning i natursten. Samtidigt anpassades de nybyggda husen längs framför allt Nygatorna i väster till en reglerad stadsplan.

Under 1700-talets mitt och senare hälft byggdes husen ofta på med en våning. Vindarna var nu mindre och taken flackare. Fasaderna utfördes släta och putsade, och rummen inreddes med kakelugnar och snickerier som till stor del finns bevarade i dag.

Vid 1800-talets senare del och under tidigt 1900-tal fick många byggnader fasader med tidstypiska dekorer i stucc eller puts och bottenvåningarna gjordes ofta om till butiksfasader med stora skyltfönster.

Gamla stan hotas – och räddas

Under senare delen av 1800-talet försköts stadens centrum till Norrmalm. Gamla stan började att successivt förslummas och många diskussioner fördes om stadsdelens sanitära förhållanden. Det kom till och med förslag om att riva stora delar och bygga helt nytt. När de nya stadsdelarna på malmarna växte fram omkring 1900 blev problemen i Gamla stan ännu mer uppenbara, men de enskilda fastighetsägarna var inte villiga att bekosta saneringarna. Samfundet S:t Erik – som bildades 1901 och arbetade för att väcka intresse för stadens kulturhistoriskt värdefulla miljöer – oroades för stadsdelens framtid och tog på 1930-talet initiativet till att bilda AB Stadsholmen. Det nya bolaget fick i uppdrag att förvärva, restaurera och modernisera bebyggelsen med hänsyn bland annat till kulturhistoriska värden. De första åtgärderna i stor skala genomfördes i kvarteret Cepheus och flera av de genomförda renoveringarna har varit goda exempel, inte minst de allra första insatserna som gjordes.

I dag är Gamla stan med sina många bevarade tidslager och hus med en lång och omväxlande byggnadshistoria ett historiskt dokument av oersätligt värde.

HISTORIK

Det långsmala kvarteret Iris ligger mellan Västerlånggatan och Prästgatan. Höjdskillnaden mellan de båda gatorna är ca 6 meter, och kvarteret ligger längs det förmodade läget för den äldsta stadsmuren från 1200-talet. Det är oklart när tomten ursprungligen uppläts och bebyggdes. Medeltida murverk upp till våning 2 trappor har dokumenterats både mot Prästgatan och Västerlånggatan, men närmare uppgifter om husets utseende saknas.

Huset under 1700-talet

Skriftliga uppgifter som berör byggnadens utseende finns från 1700-talet. På 1720-talet ägdes fastigheten av Johan Strandberg, aktuarie (tjänsteman som ansvarar för inkommande och utgående handlingar) i kammarrevisionen, och huset beskrivs då som ett litet stenhus försett med torvtak. Strandberg avled 1727, och hans änka Gertrud Ziegler – av Carl von Linné beskriven som mycket vacker – gifte om sig med borgmästaren i Vasa, Elias Grizell. Efter dennes död 1750 brandförsäkrade Gertrud Ziegler fastigheten. Av försäkringsbrevet 1751 framgår att byggnaden var

HELFRANSK DÖRR AV 1700-TALSTYP. FOTO J. MALMBERG.

FINT UTFORMAT DÖRRTRYCKE AV MÄSSING FRÅN 1940-TALET. FOTO J. MALMBERG.

fyra våningar hög med källare, stomme av korsvirke samt tak av näver och torv. Alla de tolv rum huset innehöll anges ha målade tak. Om skicket nämns ingenting, men andra uppgifter gör gällande att huset 1757 var så förfallet att det saknade dörrar, fönster och kakelugnar.

Gertrud Ziegler avled 1759 och fastigheten köptes av vaktmästaren, sedermera tobakshandlaren, Eric Arkström som 1768 ansökte om byggnadslov för att byta torvtaket mot ett tegeltak. Den medföljande ritningen visar ett hus med fyra våningar mot Västerlånggatan men på grund av terrängens sluttning bara tre våningar mot Prästgatan. Taket var brutet och försett med takkupor. Byggnadsvolymen och det brutna taket motsvarar dagens byggnad.

Arkströms änka brandförsäkrade fastigheten 1787. Huset anges här vara fem våningar högt – vilket innebär att även nedre delen av vinden var inredd –

med en stenlagd förstuga och ett stort rum i bottenvåningen. Antalet rum på de övriga våningarna varierade mellan två, tre eller fem rum. Alla innertak uppges vara gipsade. Till de nedre våningarna ledde en stentrappa som högre upp i huset övergick till en trätrappa. Yttertaket hade takkupor och var lagt med tegel.

Familjen Richter tar över

Från 1790-talet och fram till 1940 ägdes sedan fastigheten av släkten Richter. Den förste ägaren var löjtnanten Peter Fredrik Richter och därefter hans son, som var bokhållare. Dennes änka, Catharina Wilhelmina Richter, tycks ha gjort vissa förändringar i huset i slutet av 1830-talet. I en brandförsäkring från 1839 nämns en salubod med kakelugn och ”förstärkningspelare” i bottenvåningen mot Västerlånggatan. Rummen i våningarna ovanför var

inredda med lim- respektive oljefärgstapeter, fotpaneler, mittelbandslistor och kakelugnar. På våning 3 trappor var rummen dessutom inredda med fönster- och bröstpaneler.

Nästa större förändring skedde i slutet av 1860-talet. Samma Catharina Wilhelmina Richter ansökte 1866 om byggnadslov för en fullständig yttre och inre reparation av huset. Detta innebar en ny fasadutformning med putsdekorer som listverk och fönsteromfattningar. Invändigt ersattes den gamla trappan av sten och trä av en ny stentrappa i samma läge som tidigare. Planlösningarna förändrades något och flera av rummen försågs med stora, fasta garderobers. Brandförsäkringen efter ombyggnaden beskriver rum med fönster- och fotpaneler, pardörrar, tapeter samt kakelugnar med mässingsluckor. Vindsvåningen var enklare inredd och saknade paneler. Alla taken var gipsade. Trapphus och förstugor var lagda med sten och hade målade bröstningar på väggarna. Trappan mellan nedre vinden och hanbjälksvinden var fortfarande av trä och högst upp fanns, förutom vindskontor, fyra avträden. Yttertaket av tegel hade ersatts av ett plåttak. Hela huset var dessutom försett med både avlopp och vattenledning samt gasledning i förstugor och kök. Ombyggnaden förefaller med andra ord ha varit tämligen påkostad med en för tiden hög standard.

Förändringar på 1900-talet

En större modernisering skedde också i mitten av 1940-talet då nya badrum inreddes, rummen fick parkettgolv och kakelugnarna ersattes av öppna spisar. Fönstren byttes mot kopplade, inåtgående fönster med espagnolettlås. På hanbjälksvinden inreddes ett ateljérum och trapphuset fick ny kalksten på vilplan och i trappor samt nya, släta lägenhetsdörrar. Senare förändringar har bland annat omfattat butiksdelen mot Västerlånggatan där ett brett fönsterparti med två vinkelställda halvor satts in omkring 1950. Samtidigt sattes den äldre trapphusentrén mot Västerlånggatan igen. Andra upprustningsåtgärder som har utförts efter 1940-talet har framför allt omfattat nya ytskikt och köksinredningar samt i något fall även modernisering av badrum. Fasaderna putsades om 1996. Fastigheten förvärvades av AB Stadsholmen 2001.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Byggnaden är mot Västerlånggatan fyra våningar hög och fyra fönsteraxlar bred. Fasaden är slätputsad med släta fönsteromfattningar av puts i avvikande färg och en gördelgesims. Uppåt avslutas fasaden av en utkragad taklist och taket är lagt med plåt. Fönstren är kopplade och inåtgående, i de två översta våningarna försedda med spröjs. Butiksfasaden i bottenvåningen har kvar sin utformning från omkring 1950 medan butiksinteriören har parkettgolv och en trappa till våningen ovanför från samma tid. I övrigt är inredningen i stort sett modern.

Mot Prästgatan har byggnaden tre fulla våningar och en bottenvåning som delvis ligger under marknivå. Huset är tre fönsteraxlar brett med slätputsad fasad och utkragad taklist. Trapphusfönstren är breda och spröjsade medan övriga fönster är kopplade och inåtgående. Portalen är utförd i historiserande stil, sannolikt på 1940-talet, med en mönsterhuggen omfattning av Roslags-sandsten samt en reliefmönstrad nummerskylt av sandsten från Gotland. Portbladet av ek är utfört i barockstil med kraftiga romber.

Interiör

Invändigt präglas huset framför allt av 1940-talets modernisering. Trapphusets kalkstengolv – i entrén lagt i mönster med historiserande motiv – och släta, fernissade lägenhetsdörrar är från denna tid. I lägenheterna finns vidare samtida parkettgolv, dörrar, foder, öppna spisar och badrumsinredningar med turkost kakel. Fönstren är kopplade och inåtgående med espagnolettlås. Fönsterbänkarna består i flera fall av kalkstenskivor.

En del äldre inredningsdetaljer är bevarade som fönstersmyg- och fönsterbröstpaneler samt pardörrar från 1800-talets andra hälft till exempel på våning 2 trappor. Vidare finns på våning 3 trappor bland annat en helfransk enkeldörr av 1700-talstyp samt trefyllningsdörrar från 1800-talets andra hälft. I hanbjälksvindens lägenhet finns en sekundärt insatt pardörr av 1800-talstyp. Trapphuset har två äldre järndörrar, en till källaren och en till vinden. På bottenplanet finns en blottlagd, stickbågig nisch i murverket och i lägenheten på 2 trappor finns en besparingsnisch i muren mot grannfastigheten.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.